

Leħen is-Socjetà Mužikali
San Lawrenz
Belt Vittoriosa A.D. 1883

#MagħqudinFlimkien

Harga Nru. 125

SETTEMBRU - OTTUBRU 2021

Welcome to BeBirgu!

BeBirgu

BeBirgu is Birgu's newest place to be!
Situated in the completely renovated
SAN LAWRENZ Band Club at the Victory Square.

BeBirgu welcomes you every day of the year
for drinks and great food
served in a European Brasserie setting
with a nice lounge style open air patio.

BeBirgu, San Lawrenz Band Club
Victory Square, Birgu

Tel: 77220077 | E-mail: Ed@bebirgu.com

Olde City Pub *is the Best*

Restaurant, Take Away & Pizzeria

Prop. Michael Darmanin

99, St Lawrence Street, Vittoriosa

Tel: 21 663 614

Fava Woodworks Co. Ltd.

KW 17B, Corradino Industrial Estate, Paola

Tel: 2182 7650

Manufacturers of all types of Wooden Mouldings

*Showrooms at the Factory and
80, St. Joseph High Road, Hamrun*

SPECIAL PRICES FOR FURNISHED FLATS OWNERS

**Unlimited Designs...
...Within Your Budget**

Traditional, Classic & Modern Frames

- Swept Frames
- Customised Mirrors
- Prints
- Paintings
- Photos
- Posters
- Canvas / Stretching
- Mount Cutting
- Certificates & Diplomas
- Local & Foreign Artists
- Museum Glass
- Contract Works Undertaken
- Professional & Efficient Service Guaranteed
- Interior Designers Are Welcome

Specialising in Made-To-Measure Framing

Opening Hours:

Monday To Friday From: 7:00am Till 2:00pm

Saturdays By Appointment

www.gemelliframming.com

GEMELLI
FRAMMING

With Over 30
Years Experience

Contact Ray Or
Marianne
On 21 412 124
Or 99 495 263
Email: gemelliframming@gmail.com
1/2A Fl. 1st Fl. Pinto, Mosta

Socjetà Mužikali San Lawrenz

Belt Vittoriosa

Il-Kelma tal-President

Bjorn Callus

"Il-Birgu kien mahnuq bl-eluf ta' nies minn kull rokna ta' Malta u Ghawdex. Eluf gew iżuru r-relikwija, u saru festi kbar li anke nfirxu għal diversi bliest u rhula Maltin, b'mod specċjali l-Belt Valletta. Il-port kien iddominat minn dghajjes u bastimenti f'akkumpanjament lid-dghajsa li fuqha kellha r-relikwija, u t-tiġslima bil-logħob tan-nar ma naqsitx"...

Qed nirreferi għas-sena 1997, meta l-Birgu laqa' r-relikwija tar-ras ta' San Lawrenz, l-uniku Patrun tal-Belt Rebbieha. Kważi kulhadd jiftakar dawk il-festi kbar, kif verament jattendu l-folol, kif verament tiġbed l-interess, kif verament tkun relevanti fix-xena tal-festi Maltija. U dan biex ma mmurx ffit iktar lura lejn is-sena 1990, meta kien sar l-ikbar Centinarju fl-istorja ta' pajiżżna, b'ammont rekord ta' baned, attivitajiet, piroteknika u celebrazzjonijiet.

Dan ghax San Lawrenz għandu devvozzjoni kbira lejh u ghax iqajjem l-entuzjażmu kull fejn ikun u kien. Fil-fatt, hafna differenti minn dak li rajna riċentament għaliex mhux talli il-Birgu baqa' bahh, imma anke f'postijiet ohra rajna vojt jirbombja. Relatav ma' dan, kurjuża hafna kienet kif f'daqqa wahda certu rħula nghataw titlu ta' Belt. Hsibtni insejt l-istorja, imma nahseb li l-konfużjoni tad-diżappu bdiet tagħmel tagħha.

Kif jghidu l-Inglizi, trid tiu kollox with a pinch of salt, simili hafna għal kif kien hawn min iddiċċjara li fil-Birgu hawn xi ġħira lejn xi persuna partikolari. Tifhem għalfejji jintqal hekk meta tosseva li wara kollox l-eżempju jkaxkar. Hi hasra li meta tkun tant mgharraq fil-pika partiġġjana, titlef kull sens ta' dover li suppost ikkolok u toħroġ ta' immatur, apparti li toħloq precedingenormi. Prova ta' dan hu kif f'serata fejn l-element ta' pika ma kienx hemm postu, xorta wahda t-tentazzjoni tirbuh u jingħaddu kumenti ta' pika partiġġjana. Pero` nagħdru, forsi mhux midħla tax-xena mužikali bandistika, għaliex jingħad x'jingħad x'jingħad, il-Banda tal-Birgu tibqa' wahda, il-Banda Vittoriosa San Lawrenz. Għaliex apparti li m'hemm l-ebda paragun, kif jistgħu jikkonfermaw d-dilettanti tal-banied Maltin u l-mużiċċisti, l-unika isem li hu haġa wahda mal-Birgu hu San Lawrenz.

Fil-fatt, b'wiċċi minn quddiem nħid kif konna ahna ta' San Lawrenz il-pijunieri fil-mod kif għandhom jiġi cċelebrati il-festi Maltin din is-sena. "Morru araw x'qed jagħmlu u x'għamlu ta' San Lawrenz tal-Birgu, għax bhalhom tridu tagħħmlu". Dan kien il-messaġġ tal-awtoritajiet Maltin lill-kolleġi tagħna fil-festi. U verament hekk hu għaliex fil-preparamenti kbar logiستi, konna ahna li kissirna l-hitan u wittejna t-triq sabiex ghall-inqas

ikollna toghmata' festa. Fuq l-estern kellna 3 ijiem mill-aqwa, fejn ma bżajniex immorru fl-ikbar wesgha fi l-Birgu, b'kuntrast ma' haddiehor, u nimlewhom bl-ammont massimu kif kien permess mill-awtoritajiet. Il-Banda tagħna daqqet darbejn fil-pjazza, fejn fis-7 t'Awwissu esegwiet programm Mužikali waqt l-ikla tal-Festa, taht id-Direzzjoni ta' Francois Borg, u fl-Antivigilja għamlet programm ta' marci brijużi waqt is-serata organizzata. U fuq dawn iż-żeġ servizzi irrid nirrimarka kif ghall-programm, daqqejna mužika mixtriha mis-Socjetà tagħna u mill-arkivju u li hi kollha propjeta` tagħna mingħajr bżonn ta' self, u filwaqt li minkejja li daqqejna marci brijużi, kellna banda shiħa, u mhux biċċa banda li minhabba c-ċokon tagħna spicċat irrovinat il-marci, bil-mužiċċisti jidhru koroh meta l-inqas tort hu tagħhom!

Apparti l-attività mill-isbah tad-9 t'Awwissu, kellna wkoll spettaklu pirotekniku, kif suppost, nhar il-Festa, u mhux taparsi għamilt xi haġa biex nħid għamilt hoss. Pero` ovvjament ma nistax ma nsemmix l-Akkademja Mužikali tal-1 t'Awwissu (iva għal darb'ohra il-mužika kienet propjeta` kollha tagħna u mhux mislu), fejn inkixxfet il-pittura tal-Koppla, opa mill-aqwa li kompliet sebbhet il-knisja tagħna. Eżekuzzjoni mill-aqwa, tal-ogħla livell, taht id-direzzjoni ta' Mro. Jonathan Abela. Nsemmi wkoll l-Akkademja Mužikali mtella' minn Andrew Zarb, u fuq kollox mil-lat tas-Socjetà tagħna nsemmi l-inawgurazzjoni tal-proġett mill-isbah tal-Pittura spettakolari fil-logġa ta' fuq. Tassew optra tal-Arti mill-kbar li kompliet sebbhet il-Palazz ewlieni fil-Belt Vittoriosa, Palazzo Huesca! Verament għandna biex niftahru bil-każin tagħna, għawra arkitteotonika mimlija arti u kultura tal-aqwa kwalita'.

Festa normali bir-restrizzjonijiet ad unur San Lawrenz kienet festa ferm ikbar miċċ-ċentinarju ta' haddiehor! Għaliex din li l-Festa l-Kbira, il-Festa tal-Parroċċa, il-Festa li l-Belt Vittoriosa hi magħrufa għaliex tiġbed id-dilettanti Maltin. Mħux ta' b'xejn naraw dik il-mibgheda kollha, anke f'ċirkostanzi sensitivi hafna. Il-hidma tagħna l-entitajiet tal-festa kollha flimkien ma taqta, xejn, u diga bdejna għas-sena d-dieħla, għax ahna verament magħqudin ponn wieħed, kontra x-xewqat ta' haddiehor. Ghax fuq kollox, li tίżra tahsad. Tislijiet.

Verrej

Il-Kelma tal-President.....	3
Kollox bil-provi u dokumentat.....	5
Kristu u San Franġisk.....	6
It-tieni fest tal-pandemja.....	7
100 sena mill-ftuh	
tal-M.U.S.E.U.M.....	8/9
Tagħrif mill-kċina.....	10
Franz Lehar.....	11
Wiċċi imb'wiċċi ma'	
Dun Lawrenz.....	12/14

Editur

Simon Farrugia

Riklami

John Attard
Simon Farrugia
Lawrence V. Farrugia

Proof Reading

Bjorn Callus

Ritratti

Melvin Degiorgio
Noel Gauci
Lawrence Parascandolo
Elton J. Randich
Gabriel Treeby Coleiro
Andre Xuereb

Ritratt Faċċata

Il-pittura tal-Koppla tal-Kollegġjata ta' San Lawrenz li ġiet inawgurata nhar l-1 t'Awwissu, 2021
b'Akkademja Mužikali mis-Socjetà Mužikali San Lawrenz

Stampat

BONNICI'S PRESS Est. 1924

36, Triq San Pawl, Valletta
Tel: 2122 4607 Mob: 9987 0603
E-mail: emibonni@gmail.com

PJAZZA REGINA VALLETTA

Everybody's Centrepiece

DELICATA
Family Winemaker
Since 1907

Kollox bil-provi u dokumentat

minn Simon Farrugia - Segretarju

Ghaddiet Festa oħra ad unur tal-Patrun tal-Belt Vittoriosa San Lawrenz. Festa li b'wiċċena minn quddiem ngħidu li minkejja li sitwazzjoni differenti min-normalita` xorta wahda konna l-eżempju ghall-Festi Maltin. Bhal ma' konna fit-trażmissjonijiet televizivi matul din il-pandemija hekk konna bl-attivitàjet organizzati. Tal-ewwel. U ovvjament bhal ma' jiġi dejjem kif jghidu l-Inglizi ‘We lead, others follow’.

Bħala kažin tal-banda kburin li tajna s-sehem tagħna f'mumenti storici bħalma kien dak tal-1 t'Awwissu meta għiet inawgurata l-pittura tal-koppla. Kemm kien mument sabih hekk kif mal-kxif ta' dan il-kapolavur, indaqqet l-Antifona xogħol il-Vittoriosan l-Kanonku Fenech. X'ma jifirħux in-nies li mlew il-Kolleġġjata f'dak il-mument li ser jibqa' jissemma għal dejjem. Dawn huma l-avvenimenti li lilna jiddistingu wna bil-qawwi minn haddiehor. Niftakar meta konna tfal u ma kellniex il-lussu tat-teknoloġija tal-lum. U konna nifirħu bix-xejn (bejnietna hawn min għadu hekk sal-lum). U konna naraw xi Ferrari jew Audi u konna nghidu jien għandi wahda wkoll imma tal-matchbox. Ghax hemm karozza u karozza. Bħalma hemm pittura u pittura. Bħalma fuq kollox jezisti Ċentinarju u Ċentinarju. U nistgħu nibqgħu għaddejjin. Prosit lis-Surmast għad-dedikazzjoni tieghu u impenn sabiex għamilna akkademja ta' livell għoli. L-istandardi tagħna huma għoljin f'kollox f'dawn l-okkażjonijiet, mhux mužikalment biss imma anki logistikament. Anki fuq semplicei Ibies tal-mužicisti u s-Surmast. X'differenza!

Żgur li mument iehor importanti għalina s-Soċjetà Mužikali San Lawrenz kien meta nhar is-7 t'Awwissu inawgurajna l-pittura l-ġdidha b'qies ta' 15-il pied b'10 piedi, xogħol l-artist celebri Pawlu Camilleri Cauchi. Din kienet holma tul is-snini idha finalment wasalna biex komplejna nagħmlu ‘Palazzo

Huesca’ il-ġawra tal-Vittoriosani. Din il-pittura ġiet inawgurata bħala parti mill-Programm ‘Vittoriosa in Festa’. Programm mužikali b'differenza imma li xorta wahda ersaqna viċin lejn dak li nagħmlu fin-normalita’. Erġajna mlejna l-Pjazza ewlenija ta' Beltna, ergajna paxxejna lid-dilettanti tal-Baned Maltin u konna ahna l-mudell ta' kif għandek tiċċelebra f'ċirkostanzi bħal dawn li qed nghixu fihom.

Bħalma konna t'eżempju fl-Antivigilja meta b'attivitàha oħra organizzata skont il-protokolli stabbiliti mill-Awtoritajiet tas-Sahha, għamilna festa oħra kbira fil-preżenza tal-istatwa ta' San Lawrenz jagħti d-dawl lill-Għomja li armajna ghall-okkażjoni. Ghax fuq kollox fil-Pjazza ta' Beltna dejjem hemm l-istatwa ta' San Lawrenz imponenti thares lil din il-Belt storika. Hekk jixraq Lorenzu fil-qalba tal-Belt Glorjuża tagħna. Dan bħal meta tmur f'uffiċċju jew fi skola. Is-Surmast li jmexxi l-Iskola jkun fl-aqwa uffiċċju fiċċ-ċentru tal-binja. U mal-bieb ikun hemm il-messaġġier jew il-purtinar.

Din il-festa kompliet tikkonferma l-imħabba li l-vera Vittoriosani għandhom lejn Lorenzu. Ghax minkejja l-problemi u d-diffikultajiet ta' bħalissa l-qalb tbaqbaq bil-ferħ hekk kif joqrob ix-xahar t'Awwissu, magħruf biss għall-Festa f'gieħ il-Patrun ta' Beltna li iva kburin li ssir dejjem f'Jum l-10 t'Awwissu. Kompliet ukoll tikkonferma l-ghaqda li teżisti bejn l-entitajiet kollha tal-festa. U l-ghaqda bil-fatti. Bil-provi u dokumentata. Mhux għaqda kosmetika. Illum nagħtu r-rigali lil xulxin u ftit jiem wara niġġieldu u nitghajru bejnietna fuq il-medja soċċali. Tahsbux li dejjem naqblu imma l-ghan tagħna huwa wieħed – l-imħabba lejn San Lawrenz. Dak li nagħmlu għal dan il-kbir qaddis u għalxejn aktar.

Harsitna issa tmur ‘il quddiem lejn is-sena 2022. X'ser jiġi hadd ma' jaf imma nittamaw nistgħu. Li huwa żgur li ha niċċebleraw kif jixraq il-100 sena anniversarju mix-xiri ta' Palazzo Huesca, l-isbah Palazz fil-Belt tagħna. Iva digħi` hejjena programm fejn lejn l-ahħar tas-sena dan nagħmluh uffiċċiali. Nassiġurakom li ser ikun Ċentinarju kif suppost u li jiż-żebi oħrajn t'avveniment ferm akbar.

Ha jkoll li nhallikom għalissa. Ghax kollox f'daqqa nqala'. Il-cake qed fil-forn u qed jinharaql, ġie t-truck tal-aluminium u sarli l-hin ghall-quddies. Iva tuni ffit-ċans għax mhux ser noħroġ bil-flokk ta' taht. U le x'sidrija mela jien xi head waiter. Qmis u qalżiet twil mhux quddies sejrin. Mela quddies, quddies, quddies, quddies, quddies.....

Socjetà Mužikali San Lawrenz

Belt Vittoriosa

Bħal Kristu, San Frangisk kien imur f'postijiet imwarrba biex jitlob Minn Patri Martin Mamo OFMCap.

Sidna Ĝesu` Kristu fittex is-skiet mehtieġ ghall-intimita` m'Alla l-Missier. U dan talbu wkoll minna: “meta titolbu”, naqraw f’San Mattew, “tkunux bhal dawk ta’ wiċċ b’iehor, ghax dawn ihobbu joqogħdu jitlob fis-sinagogi u f’salib it-toroq, biex jidhru quddiem in-nies... meta titlob idhol fil-kamra tiegħek ta’ gewwa, ghalaq il-bieb warajk u itlob lil Missierek li hu fil-mohbi”. (Mt6:5-6). U hekk wara l-insista ta’ Ĝesu` għas-skiet u l-intimita`, tant erwieg qaddisin, fittxew li jinqatgħu mill-ghażha tal-hajja, imqar għal waqtiet żgħar biss, halli l-ispirtu tagħhom jintrefa aktar fiz-żgur u hieles lejn Alla. Fosthom insibu lil San Frangisk t’Assisi, li fl-4 t’Ottubru niċċelebrar il-festa tiegħu. Dan il-qaddis jixbah hafna lil San Lawrenz; bħalu kien djaknu u bħalu kellu mhabbha lejn il-morda u l-emarginati. F’dan il-ftit spazju li għandi fil-fuljett, se naqṣam magħkom ftit hsibbijiet fuq dan il-qaddis li tiegħu jiena membru fil-familja tiegħu bhala Patri Frangiskan Kapuccin. It-talb għal San Frangisk “kien il-kenn tiegħu, meta kien ikun jahdem, minħabba l-herqa għat-talb, kien jaħrab f’dak kollu li jaġħmel, li jara l-kapaċċita tiegħu. Kien iqiegħed il-fiduċja tiegħu fit-tjebla divina, iħalli xortih f’idejn il-Mulej” (Leg. Maior, 10, 1:FF. 1176). Ma kienx imdorri li jfittex l-interessi tiegħu imma qabel kolloksak li kien jidħiħi ta’ htiegħ għas-Salvażzjoni tal-prox-xmu, u qabel kull hagħi ‘ohra kien jixtieq li jehles mill-ġissem biex ikun ma’Kristu” 1 Cel. FF 444). B’hekk it-talb tiegħu ma kienx ikun ta’ xi minuta, vojt jew prentenzju, imma tabilhaqq devot, umli u mtawwal kemm jista’ jkun. Jekk mohħu jibda fil-ghaxxija qajla kien jieqaf fil-ġħad. Kien mohħu dejjem fit-talb, meta miexi jew mistrieh, jiekol jew jixrob. Bil-lejl kien imur wahdu f’dawk il-knejjes abbandunati u mitlufin halli jitlob. Il-ġabru, s-skiet u s-solitudni kienu l-imkejen tal-ahjar laqgħat m’Alla. Meta aċċetta La Verna mingħand il-Konti Orlando da Chiusi di Casentino stqarr; ‘Dan il-post hu mahluq għat-talb u l-kontemplazzjoni’.

Nafu wkoll li San Frangisk kien iħobb jieqaf fl-eremitaġġ ta’ Greccio, kemm ghax kien post tabilhaqq fqr, kemm ghax f’ċċa mwarra, mibnija fuq blata magħżula, seta aktar jingħata liberament ghall-kontemplazzjoni tal-hwejjeg tas-sema. Terga’ wkoll f’dawn l-imkejen mitlufin fil-berah tal-holqien kien ifittex l-imkejen l-aktar imwarbin. Fuq La Verna kien għażel is-Sasso Spicco bħal qabar imħaffar fil-blat, li jinżel fond b’għoli ikrah u f’dagħbiex li jkexxex. Hawn kien joqghod spiss jitlob.

Dawn huma biss eżempji ghax id-dehra tal-imkejen imqaddsin minn San Frangisk għadhom sal-lum iheġġu l-qlub għat-talb u ghall-kontemplazzjoni. Le Carceri, Fonte Colombo, Poggio Bustone, Rivortortu u mkejjen ohra għadhom sa zmienna bħal imwenna bid-dehra mistika ta’ dan il-bniedem t’Alla.

Derba wlied il-qaddis b’insista tal-buh halli jgħallimhom jitlob. U San Frangisk fakkarhom fil-‘Pater Noster’. Ta din it-talba tal-Mulej, il-qaddis għamel parafrażi; tifħir, li kien itenni qabel l-uffiċċju bil-lejl u bi nhar, u qabel l-uffiċċju tal-Verġni Mbierka. Permezz ta’ din it-talba mtawla tal-Missiera, nitlobkom li tixxenqu għat-talb bħal San Frangisk li hajtu kienet talba kontinwa. U San Frangisk talab hekk:

Missierna:

l-aktar Qaddis,
Hallieq, Feddej, Konsolatur u Salvatur tagħna.

Li inti fis-smewwiet:

fl-angli u l-qaddisin,
iddawwalhom biex jaġhrfuk, ghax inti, Mulej,
int Dawl;
theġġiġhom biex iħobbuk, ghax int, Mulej,
int Imħabba;
tghammer fihom u tfawwarhom bil-hena,
ghax int, Mulej, int l-ogħla tjieba,
tieba bla tmiem,
il-bidu ta’ kull tieba
u mingħajrek m’hemm l-ebda tieba.

Jitqaddes ismek:

Jalla l-gharfien tiegħek fina jsir aktar ċar,
biex inkunu nistgħu nagħrfu,
il-wisa’ tat-tieba tiegħek,
it-tul tal-weġħdien tiegħek,
l-gholi tal-kobor tiegħek
u l-fond tal-ġudizzji tiegħek.

Tiġi Saltnamek:

Halli ssaltan fina bil-grazzja tiegħek,
u thaffifna biex naslu għas-saltna tiegħek,
fejn hemm naraw id-dehra cara tiegħek,
l-imħabba perfetta tiegħek,
l-ghaqda hienja miegħek,
u t-tgawdija bla tmiem tiegħek,

Ikun li trid int kif fis-sema hekkda fl-art:

Bixx inhobbu
b’qalbna kollha billi nahsbu dejjem fik;
b’ruhna kollha billi dejjem nixtiqk;
b’mohħna kollu, billi ndawru fehmietna lejk,
u billi nfiftxu f’kollo il-glorja tiegħek;
b’sahħitna kollha, billi nhaddmu l-qawwiet
u s-setgħat kollha
ta’ ruhna u ta’ ġisimna

f’xejn aktar ħlief fil-qadi ta’ mħabbtek.

Biex iħobbu lil qrabatna bħalna nfusna
billi b’ħilitna kollha niġbdūhom ilkoll lejn imħabbtek.
Billi nisfiru bil-ġid tal-ohrajn daqs li kieku tagħna,
billi nsofru mal-ohrajn fit-tiġrib
u billi ma nweġġgħu lil hadd.

Hobżna ta’ kuljum:

l-ghażiż Ibnek,
il-Mulej tagħna Ĝesu Kristu.

Aġħtina llum:

b’tifikira, b’fehma u b’qima
ta’ dik l-imħabba li kellu għalina
u għal kull ma qal u għamel u bata għalina.

Afrilna Dnubietna:

Għal hnientek li ma titfissix bil-kliem,
bil-qawwa tal-passjoni ta’ Ibnek il-ghażiż
u ghall-merti u t-talb
tal-Imqaddsa Vergħni Marija
u tal-maghżulin tiegħek kollha.

Bhalma nahfru lil min hu hati għalina:

u dak kollu li ahna ma jirnexx iñni
aghmel, Mulej, li nahfru għal kolloks
Biex hekk, għal imħabbtek iħobbu tassew
ill-ghedewwa tagħna
u biex bil-heġġa kollha nidħlu għalihom quddiemek,
bla ma nroddu lil hadd deni b’deni
imma nagħmlu hilitna biex fik
nagħmlu l-ġid lil kulhadd.

La ddahħalniex fit-tiġrib:

mistur jew magħruf, li jiġi f’salt jew li jissokkta.

Iżda ehlisna mid-deni:

tal-imghoddxi, t’issa u ta’ li ġej.
Ammen

Il-Festa ta' San Lawrenz 2021, it-tieni waħda bir-restrizzjonijiet tal-pandemija COVID-19

minn Lawrence V. Farrugia - President Onorarju

Festa b'differenza, imma minkejja r-restrizzjonijiet kollha, gew organizzati diversi attivitajiet kemm fil-Kolleġġjata ta' San Lawrenz kif ukoll fiċ-ċelebrazzjonijiet esterni. Meta nharsu lejn dak li sar fil-Knisja, żgur li kien ta' sodisfazzjon għalina li konna prezenti. Naturalment il-hruġ tal-istatwa sar privatament. Il-ġranet tan-novena b'attendenza akbar mis-soltu kienu karaterizzati mill-attendenza ta' numru ta' Kanonċi li għinu mhux ftit biex il-liturgija ssir b'ċertu solennita'. Ghall-ewwel darba tul-ġranet tan-novena, fuq il-presbiterju kien hemm il-preżenza tal-mazza li s-soltu kienet tkun fl-Antivigilja waqt il-kant tal-innu, l-antifona u l-barka sagħementali. Il-predikatur tan-Novena, il-Papas tal-Griegi Fr. Martin Zammit, saħħar lil kull min kien prezenti bid-diskorsi elokwenti tieghu u preparazzjoni profonda. Qabad it-tema 'L-Imgħadlin li jixmu skont il-liġi t'Alla minn din id-dinja huma qaddisin'. Baqa' jisvolgi din it-tema bi kwotazzjonijiet mill-antik u l-ġdid testment, enċikliki tal-Papier u tagħlim tad-dutturi tal-Knisja.

Il-funzjonijiet ta' lejliet u nhar il-Festa kien cċelebrati bl-akbar solennita` kif jixraq, bhal ma jsir fil-Knisja Universalis inkluż dik Griega li avolja għandhom kalendarju differenti minn tal-Kattoliċi, il-Festa ta' San Lawrenz tigi cċelebrata b'solennità kull 10 ta' Awwissu. Kellhom raġun dawk il-Vittoriosani li fis-sebghinijiet ma ċedewx biex il-festa tibda ssir il-Hadd viċin l-10 ta' Awwissu. Nixtieq li għat-translazzjoni tar-relikwija, wara l-innu ta' Vassallo, tibda tindaqq l-antifona ta' Lorenzo Galea, li minn meta dahal Maestro Diacono warajh, dan ma baqax isir. Din hija antifona mill-isbah.

Din is-sena sejra tibqa' mnaqqxa fl-istorja tal-Kolleġġjata għaliex twettqet holma fejn giet inawgurata l-pittura tal-Knisja. Grazzi u prosit lill-Kan. Arcipriet Karm Busutti għall-inizjattiva u bhala l-benefattur prinċipali. Għal din l-okkażjoni, il-Banda Vittoriosana San Lawrenz esegwiet akkademja orkestral tal-ogħla kwalita` taht id-direzzjoni impekkabli tas-Surmast Jonathan Abela, bl-aqwa element mužikali li hawn ġewwa għżejt. Inkun qed nonqos jekk ma nsemmix id-diżappu tieghi meta rajt lill-President tas-Soċjetà flimkien mal-uffiċjali u membri tal-Kumitat jitpoġġew fil-hdax il-filliera. Dan meta din l-akkademja saret b'mod kongunt mill-Kapitlu flimkien mas-Soċjetà Mužikali San Lawrenz. L-arrangamenti tas-seating setgħu kienu hafna ahjar.

Il-pubblikkazzjoni 'il-Proġett tal-Koppla' mis-Sur George Agius fiha tifkira mill-aqwa b'numru ta' ritratti antiki u kitba riċerkata. Apprezzajt hafna nara kwotazzjonijiet min-Newsletter tal-każin. Din hija tifkira mill-isbah ta' dan l-avveniment memorabbli. Nifrah ukoll lill-mužiċi Andrew Zarb, li fuq inizjattiva tieghu flimkien mal-Fondazzjoni Kottonera tella' akkademja orkestralni bis-sehem ta' korta' livell gholi fl-okkażjoni tal-inawgurazzjoni tax-xogħol ta' tiswija fuq l-irħam tal-artal magħġur.

L-attivitajiet taċ-ċelebrazzjonijiet li ġew organizzati mill-kumitat responsabbi biex jorganizzaw il-festa qajmu

hafna entużjażmu u naqsu mid-dieqa li kellna aħna d-dilettanti tal-Festa. Il-hruġ tal-istatwa popolari ta' San Lawrenz jagħti d-dawl lill-ghomja kienet tajba hafna kif ukoll l-attivitajiet li saru bejn is-7 u 9 ta' Awwissu. Kienet prova li meta nghaqdu r-riżorsi tagħna u nahdmu flimkien, ikollna riżultati ahjar. Haġa ta' min ifahhar kienet l-organizzazzjoni u d-dixxiplina waqt dawn l-attivitajiet, dejjem konformi mar-regoli tal-Awtorita` tas-Sahha.

Bhal m'għamel dejjem, il-każin tal-Banda tagħna kien katalist biex nidħlu fl-ispirtu tal-Festa bid-daqq ta' marci ferrieħa fuq il-bejt fil-Mota tan-Novena waqt kunċert żgħir, l-appuntament ta' kull 7 ta' Awwissu, u d-daqq tal-marci brijużi waqt l-attivita` soċċjali li saret fit-8 ta' Awwissu ġewwa l-pjazza. Naturalment il-programm 'Vittoriosa in Festa' kien differenti mis-soltu u n-nuqqas tal-planċier artistiku mimli bil-bandisti inhass minn dawk prezenti. Kien hemm entużjażmu kbir ġewwa l-pjazza meta fuq screen kbir giet inawgurata l-pittura fil-logġa tal-Każin, kbira 15-il pied bi 11-il pied, xogħol tal-Kavallier Pawlu Camilleri Cauchi. Dan il-proġett kien ilu f'mohħ il-kumitat sa mill-1992 u kellu jitwaqqaf minhabba li s-Soċjetà dahlet ghall-piż tal-proġett ambizzjuż tal-planċier.

Nixtieq insib kliem ta' tifhir ghall-Kumitat prezenti tax-xogħol li għamel u qed jagħmel biex jibża` għal dan il-patrimonju uniku ġewwa Beltna. Għamlu tajjeb li lill-Każin libbsuh bil-libsa tal-Festa għaliex il-Jum tal-10 ta' Awwissu huwa l-Festa tas-Soċjetà tagħna. Minkejja li għandi ammirazzjoni kbira lejn in-numru kbir ta' żgħażaq li jieħdu hsieb l-armar u x-xogħol enormi li jjib mieghu, xtaqt li fil-Mota tan-Novena jittellghu bandolori mal-arbli tal-pjazza. Il-mota hija thabbira tal-ftuh tal-festa tal-Patrun tal-Belt Vittoriosa u dan il-jum fih sinjifikat importanti. L-armar fil-ġranet tal-festa, minkejja li ftiit hdejn is-soltu, xorta għamel differenza kbira.

Bil-ghajnejha t'Alla, il-Festa 2021 giet fi tmiema bi spettaklu tan-nar tal-ajru mill-aktar sabih li paxxa l-ghajnejn ta' kull min rah. Nifirhu lill-Għaqda Piroteknika 10 ta' Awwissu ghall-ħarqa kbira li kellhom, b'success mill-akbar, filwaqt li nesprimu l-apprezzament tagħna ghall-hidma bla waqfiex tagħhom biex jingħabru l-eluf kbar ta' ewro l-aktar bl-attivitajiet li jorganizzaw matul is-sena.

Nissuġġerixxi li l-Arcipriet flimkien mal-kumitat li jorganizzaw il-Festa ta' San Lawrenz jiddiskut kif jista' jitwaqqaf monument tad-djakkonja li jkun ta' ghajnejna għall-foqra tal-Parroċċa li jkun eżempju haj ta' dak li għamel San Lawrenz. Dan kien suggeriment tal-Monsinjur Pawlu Raggio fil-Kumitat Organizzattiv tad-900 mitt sena mit-twaqqif tal-Parroċċa u li għal xi raġuni ma sarx.

Mitt sena ilu fetaħ il-M.U.S.E.U.M. tas-Subien

minn George Agius

Iż-żgħażagh u l-irġiel tal-Birgu minn ghoxrin sena 'i fuq, probabbilment kollha kemm huma għal xi żmien, kien jattendu l-Qasam tal-Museum tas-Subien tal-Birgu. Sfornatament dan ma jistax jingħad ukoll għal dawk iż-ġħar fl-ċċet, għaliex f'Ottubru 2011 wara disghin sena ta' hidma u evanġelizzazzjoni kontinwa f'din il-Belt, il-Qasam tal-Museum tas-Subien tal-Birgu ghalaq il-bibien tieghu.

Dun Ĝorġ u l-Museum

Fil-Bidu tas-seklu 20 is-seminarista Ĝorġ Preca beda jintebah li t-tagħlim tal-katekiżmu tat-tfal u żgħażagh f'xi parroċċi ma kien qed jingħata l-importanza li tixraqlu u sahansitra xi drabi kien qed jitwassal minn nies nieqsa mill-istruzzjoni u l-formazzjoni. Quddiem din is-sitwazzjoni huwa haseb li hemm bżonn li jagħmel xi haġa u għaldaqstant iddeċċieda li jsir habib ta' corma żgħażagh li ta' kull filghaxja kien jingħabru jilaghħbu fl-ġħalqa tal-Luċtu li kienet quddiem il-knisja ta' San Gejtanu tal-Hamrun. Dan kollu għamlu bil-hsieb li wara li jgħallimhom il-Kelma ta' Alla u jrawwimhom fil-hajja tas-sagamenti, huma stess isiru katekisti u hekk jibdew iwasslu l-Kelma ta' Alla lill-ohrajn.¹ Wara li fit-22 ta' Dicembru 1906 gie ordnat sacerdot², Dun Ĝorġ xtaq li l-laqgħat tieghu ma' dawn iż-żgħażagh ma jibqghux isiru aktar fl-ġħalqa, iżda f'xi mezzanin. Dan seħħ fis-7 ta' Marzu 1907 meta beda jlaqqha' lil dawn iż-żgħażagh f'mezzanin li kien iġib in-numru 6 fi triq Fra Diegu l-Hamrun li baqa' magħruf bhala n-numru sei.³ Dan kien il-bidu umli tas-Socjetà tad-Duttrina Nisranija magħrufa bhala Museum f'Malta madwar miju u erbatax-il sena ilu. Fi ftit tas-snin il-Museum ma baqax biss fil-Hamrun imma beda jinfirex b'heffa f'bosta parroċċi.⁴ Fl-1910 tlett snin biss wara l-ftuh tal-ewwel Qasam tas-Subien⁵, Dun Ĝorġ bl-ġħajnejna tat-tfajla Ġannina Cutajar ta' bidu wkoll ghall-fergħa Museumina tan-nisa, bil-ftuh tal-ewwel Qasam ta' din is-sejjoni f'Rahal Ĝdid.⁶

Il-Museum fil-Birgu

Fil-Birgu ma nafux eż-żarr meta fetah l-ewwel qasam tal-Museum u jekk dan kienx tas-subien jew tal-bniet. Fil-5 ta' April 1916 waqt it-tmien sessjoni tal-inkiesta li kienet qed issir mill-Knisja dwar is-Socjetà tal-Museum, l-Arċipriett-Kuġiur tal-Birgu, il-Kanonku Dun Gużepp Farrugia, meta mistoqsi jekk hemmx xi Museum ta' Dun Ĝorġ fil-Birgu, huwa qal li xi sentejn qabel kien jezisti Museum ghall-bniet, li għalaq wara ftit.⁷ Dan il-Qasam tal-bniet kien infetah fl-1913 taht it-tmexxija ta' Manwela Depasquale u dam miftuh għal madwar sena. Kellha tasal is-sena 1932 biex il-Qasam tal-bniet fil-Birgu infetah mill-ġdid.⁸ Dwar l-ewwel qasam tas-subien fil-Birgu mhux car jekk infetahx qabel dak tal-bniet tal-1913, inkella wara April 1916, għaliex l-Arċipriett tal-Birgu fix-xhieda tieghu ma jagħmel l-ebda referenza għalihi.

L-ewwel Qasam tas-Subien

Minn dak li kienu jirrakkontaw l-ewlenin soċċi tal-Museum tal-Birgu nafu li Ewġenju Borg, l-ewwel Superjur ġenerali tal-Museum wara li fetah numru ta' oqsma f'bosta lokalitajiet, jidher li xehet ghajnejh fuq il-Birgu. Billi kien jaħdem fit-tarzna, xi drabi wara x-xogħol kien jiġi l-pjazza u joqghod jitkellem ma' grupp ta' żgħażagh li kien jingħabru qrib il-monument tal-Vitorja. Bil-mod il-mod nibtet ħbiġerija bejn u bejn dawn iż-żgħażagh tant li ta' sikwit kien iqatta' hafna hin ikellimhom fuq Kristu u l-evangelju, kif ukoll dwar Dun Ĝorġ u s-soċjetà li kien waqqaf. Jum fost l-ohrajn, dawn iż-żgħażagh Vittoriosani kien hadu lil Ewġenju għand

Lorenzo Porsella li kien is-superjur tal-Kongregazzjoni ta' San Alwiġi⁹ u li s-sede tagħha kienet fil-Palazzo Pirotta fi Strada Irlandese.¹⁰ Porsella milqut minn kliem Ewġenju Borg, stedinhom biex jekk iridu jibdew jiltaqgħu fid-Dar tal-Kongregazzjoni tieghu. L-istedina ta' Porsella intlaqgħet bil-fher minn Ewġenju li permezz ta' hekk beda jara l-possibilità li jinfeħ t-l-ewwel qasam tas-subien fil-Birgu. Il-ķelma perswassiva ta' Ewġenju ma laqtgħetx biss l-iż-żgħażagh ta' hdej il-Vitorja iżda wkoll lil Porsella u l-membri tal-Kongregazzjoni tieghu li jidher li ssieħbu kollha fil-Museum u għalhekk il-pjan ta' Ewġenju jidher li kien irnexxa. Ma nafux eż-żarr meta jekk wara din l-amalgamazzjoni, is-sede tal-Kongregazzjoni ta' San Alwiġi kinitx qed tiffunżjona eżattament bhala qasam tad-duttrina kif xtaqu Dun Ĝorġ jew le. Minn dak li kienu jgħidu s-soċċi anzjani li f'dak iż-żmien kien jattendu hemm, nafu li kienu nxtraw xi bżonnijiet biex it-tagħlim seta' jsir kif għandu jkun.¹¹

Hajja qasira

Dan kien il-bidu tal-ewwel qasam tas-subien fil-Birgu, iż-żda wara ftit taż-żmien ix-xitan deffes denbu u sfratta kollox. Jidher li Porsella beda jsibha bi tqila biex joqghod għal xi regolamenti tas-Socjetà tal-Museum; l-aktar biex jattendi għal-ħaqqa ta' nhar t'Erbha li kien jagħmel Dun Ĝorġ. Billi għal Dun Ĝorġ din il-laqgħa kienet ta' importanza kbira, Porsella ntwerha li ma setax ikompli fis-Socjetà tal-Museum jekk ma jattendix għal dawn il-laqgħat. Dan wassal ghall-firda fost l-imseħbin, għaliex kien hemm min għażeł li jkompli ma' Porsella, filwaqt li ohra jidher Manweli Attard u l-ħaha Karmenu u Pawlu Cuschieri għażlu li jibqghu fis-Socjetà ta' Dun Ĝorġ u għalhekk wara tmiem tal-ewwel qasam tas-subien fil-Birgu bdew jattendu fil-Qasam ta' Bormla.¹²

Meta seħħi dan?

It-tagħrif dwar dan il-perjodu hu nieqes hafna u l-ftit li nafu huwa grazzi għal Gużeppi Adami li rnexxielu jiġi informazzjoni mingħand Manwel Attard u Ċikku Micallef li dak iż-żmien kien fost iż-żgħażagh li kien jattendu. Minn dak li qalu, ma nistgħix idher kien jidher kien jidher li kien jgħidu s-sena li fiha nfetah l-ewwel qasam tal-irġiel. It-tagħrif li dawn għad-dwejji lil Adami wasal meta kienu digħi kbar fl-ċċet u l-memorja tagħhom ma baqgħetx ċara għal kollo. Manwel Attard kien isemm iż-1910 bhala s-sena li fiha Ewġenju Borg beda jiltaqqa' miegħu u maż-żgħażagh l-ohra fil-Pjazza tal-Birgu.

Società Mużikali San Lawrenz

Belt Vittoriosa

Probabbilment meta qal hekk ma kienx eżatt ghaliex huwa twieled fl-1901¹³ u għalhekk fl-1910 kelli biss disa' snin. Il-probabbiltà turi li meta Manwel Itaqqa' għall-ewwel darba ma' Ewġenju Borg kelli mas-sittax-il sena. B'hekk aktarxi li l-amalgamazzjoni tal-Kongregazzjoni ta' San Luigi mal-Museum ġrat bejn l-1917 u l-1918.¹⁴ L-ewwel tentattivi għat-twaqqif tas-Società tal-Museum fil-Birgu jidher li ma kellhomx success fit-tul, iżda kienu bhal żerriegha li aktar tard nibbet, kibret u tat il-frott.

Jiltaqgħu Bormla

Kif għidt digħi, wara l-gheluq tal-Qasam tas-subien tal-Birgu, xi whud miż-żgħażagh iddeċidew li jkomplu fil-Museum billi jibdew jattendu fil-Qasam ta' Bormla. In-numru ta' dawn bil-mod il-mod beda jiżdied u xi whud minnhom sahansitra inkorporaw membri tas-Società. Minn dak li halla miktub Karmenu Zahra fil-memorji li kiteb fis-snin sebghin tas-seklu l-ieħor nafu li meta hu beda jattendi Bormla fid-19 ta' Settembru 1921, sab seba' żgħażaq ohra mill-Birgu. Huwa jghid ukoll li jumejn wara li beda jattendi fil-Museum ta' Bormla kien sama' li, fi żmien qasir, kien ser jinfetah qasam ġdid fil-Birgu.¹⁵

Il-Museum Fiż-Żenqa

Bixx dar tkun tista' tintuża bhala Museum tad-Duttrina ried ikollha kmamar bizzżejjed biex jintużaw bhala klassijiet u kamra mdaqqa li sservi bhala kappella. Jidher li, dik il-habta, fil-Birgu ma kienx facli ssib dar ta' dan it-tip. Wara hafna taħbi id-dar li kellhom jikkuntentaw biha kienet fi sqaq magħruf min-nies tal-Birgu bhala 'Iż-Żenqa'. Din kienet iġgib in-numru 57 u s-sidien kienu l-ahwa Camilleri li talbu kera ta' £3, kull 3 xhur bil-quddiem li bdew jgħoddu mill-5 ta' Ottubru 1921. Il-kera thallset f'isem is-Superjur Ewġenju Borg, skont kif titlob ir-Regola tas-Società.¹⁶

Mitt sena ilu jiftah mill-ġdid

Meta d-dar li nkriet fl-isqaq taż-Żenqa kienet lesta b'dak li jinhieg, kien wasal il-waqt li din tibda tiffunzjona bhala qasam. Il-membri tas-Società mill-Birgu issa kienu tmienja, dawn kienu s-sociji inkorporati Karmenu Cuschieri u Manwel Attard u l-kandidati biċ-ċeremonja tas-Salib: Lorenzu Dingli, Ĝużeppi Borg u Lorenzu Drago. Ma' dawn kien hemm il-kandidati prospettivi Pawlu Drago, Anglu Camilleri u Karmenu Zahra.¹⁷ Fiż-żmien li kienu jsiru t-thejjnejiet ghall-ftuh tal-qasam, fis-6 ta' Ottubru, attenda magħhom, għall-ewwel darba, Lorenzu Bugeja. Meta Karmenu Zahra ntalab jikteb il-Memorji tieghu fl-1979, minkejja li kienu ghaddew ghexieren ta' snin, jaġhti deskrizzjoni dettaljata dwar il-jum tal-inawgurazzjoni tal-Qasam. Zahra kiteb li l-jum tal-inawgurazzjoni kien is-Sibt, 15 ta' Ottubru 1921. Dakinhar, it-tfal tad-duttrina, li soltu kienu jiġi tgħidha fil-Knisja ta' San Lawrenz, tlaqqgħu fl-Oratorju ta' San Ĝużepp, fejn sabu jistennehom il-membri tal-Museum. Kmieni fil-għaxxija, għall-habta tal-Ave Maria, it-tfal imxew, tnejn tnejn, fi triqithom lejn il-Qasam il-ġidid. Meta waslu f'nofs il-Pjazzta tal-Birgu, it-tfal qabdu tifſira, li Zahra xebbahha ma' dik li kien jagħmel il-vapur tal-art. Dan it-tifſir qanqal il-kurzitā tan-nies tal-inħawi li ngħabru l-pjazzta biex jaraw x'kien qed jiġi. Uhud minnhom baqgħu mixxjini wara t-tfal biex jaraw il-museum il-ġidid. Sa ma wasslu ż-Żenqa kien dalam ġmielu u għalhekk inxteghlu l-lampi tal-pitrolju, li kienu thejjew minn qabel, u qassmu t-tfal fil-klassijiet, skond l-ċċet. Meta kulhadd kien f'postu, it-tfal ġew infurmati li minn nhar it-Tnejn 17 tax-xahar, it-tagħlim tad-duttrina tas-subien, ser jibda jsir f'dik id-dar. Inghataw santa kull wieħed u ntbgħatu d-dar. L-irġiel u ż-żgħażaq li mxew wara t-tfal, dahlu gewwa wkoll u gew mistiedna jitilgħu fil-kappella fejn laqgħom Spiru Spiteri, il-Primarju tas-Società. Dan għamlilhom diskors qasir dwar Dun Ĝorg u spjegħalhom l-għan li għaliex dan is-sacerdot gharef u twajjeb kien waqqaf din is-Società. Kompla

jispjega xi jkun mistenni minn dawk li jhaddnu s-Società u kif dawn jiksbu t-tagħlim tagħħom mil-laqqha ta' kuljum magħrufa bhala l-assenjatur. Zahra jsostni li, wara d-diskors ta' Spiru Spiteri, xi whud thajru jingħaqdu mas-Società. Ghalkemm Zahra ma jsemmiex ismijiet, probabbilment dawn kienu Ġużeppi Bugeja u Giovanni Mifsud.¹⁸

Jinqata' l-ewwel frott

Xahrejn wara l-ftuh tal-Qasam, is-sociji inkorporati minn tnejn saru erbha. Ma' Karmenu Cuschieri u Manwel Attard, fil-Milied inkorporaw Lorenzo Dingli u Ĝużeppi Borg.¹⁹ Wara li l-Kongregazzjoni ta' Porsella sfaxxat, Ċikku Micalef li kien wieħed mill-imsebbi, fl-1 ta' Marzu 1922 dahal fis-Società u f'Gunju tas-sena ta' wara sar soċċu.²⁰ Taħt it-tmexxija tal-ewwel superjur ġiġi Vidal, il-Qasam għamel progress ġmielu u f'qasir żmien bdew jattendu 'l fuq minn mitt tifel. Il-Hadd 28 ta' Mejju 1922 jibqa' jum importanti fl-istorja tal-Qasam. Dakinhar, il-Museum ressaq għall-ewwel darba grupp ta' tħalli għall-Ewwel Tqarbiña. Kienu sebħha u sittin tifel li l-ċċet tagħhom kienet bejn is-sebħha u t-tlettax-il sena.²¹

Għeluq

Dan l-artiklu ktibtu bil-hsieb, li nfakkar għeluq il-mitt sena mill-ftuh mill-ġdid tal-Museum tas-Subien fil-Birgu, filwaqt li nagħti ftit tagħrif ta' kif seħħ dan. Il-hidma ta' dan il-Qasam damet għaddejja għal disghin sena shah, sakemm sfortunatament iċ-ċirkustanzi wasslu biex fl-2011 jgħalaq il-bibien tiegħi għall-ġħadha. Fid-disghin sena li dam miftuh min jaf kemm il-lezzjoni saret fil-klassijiet tiegħi! Kemm laqgħat għall-adulti saru! Kemm ġid hareġ mill-ghadd ta' Sajdiet u Ĝimħat ta' Tagħlim li saru tul din il-medda ta' snin! Min jaf kemm tfal għażlu meta bdew jikbru, li jkomplu jattendu fil-klassijiet tal-Preparatorja, Magħżulin u Aspiranti, fejn issuktat tissħaħħha il-formazzjoni nisranija tagħħom. Uhud minn dawn, aktar tard, għażlu s-sacerdozju, oħrajn komplex fis-Società tal-Museum, filwaqt li l-biċċa l-kbira għażlu li jifur fuq familja, għwidati mill-principji nsara li ssawru fihom tul is-snini ta' formazzjoni li hadu fil-Museum. Għal dan kollu, il-Birgu għandu jħossu grat lejn il-Museum u jrodd hajr lil Alla ta' tant soċċi ġeneruži li tul is-snini hadmu fil-Qasam tal-Birgu.

1. Alexander Bonnici OFM Conv. Dun Ĝorg Preca, Hajja-Xieħda-Dokumenti, Ediz. MUSEUM 1980, Vol 1 pp123/4.
2. Alexander Bonnici OFM Conv. Dun Ĝorg Preca, Hajja-Xieħda-Dokumenti, Ediz. MUSEUM 1980, Vol 1 p131.
3. Alexander Bonnici OFM Conv. Dun Ĝorg Preca, Hajja-Xieħda-Dokumenti, Ediz. MUSEUM 1980, Vol pp157/8.
4. Alexander Bonnici OFM Conv. Dun Ĝorg Preca, Hajja-Xieħda-Dokumenti, Ediz. MUSEUM 1980, Vol 1 p183.
5. Meta nghidu Qasam qed nifhem id-Dar li tintuża għat-Tagħlim, li hafna jireferu għaliha bhala Mużew.
6. Alexander Bonnici OFM Conv. Dun Ĝorg Preca, Hajja-Xieħda-Dokumenti, Ediz. MUSEUM 1980, Vol 1 pp224.
7. A.A.M. Atti Ċivili, 1918-19, f.296r-v.
8. Alexander Bonnici OFM Conv. Dun Ĝorg Preca, Hajja-Xieħda-Dokumenti, Ediz. MUSEUM 1980, Vol 1 pp236.
9. Din il-Kongregazzjoni proprijament kien jisimha ‘Unione di San Luigi’
10. Anton Attard. Ghajnej ta’ ġid li ssaqqi Belt, 2002, p5.
11. Tagħrif mgħoddxi mis-Sociju Manwel Attard RIP Iis-Sociju Ĝużeppi Adami RIP.
12. Anton Attard. Ghajnej ta’ ġid li ssaqqi Belt, 2002, p13.
13. Arkivju Parroċċa Vittoriosa, Liber Baptizatorum, Vol. XIII, f. 185.
14. Anton Attard. Ghajnej ta’ ġid li ssaqqi Belt, 2002, p14.
15. Memorji Zahra. Ġabru ta’ tagħrif miktub mis-Sociju Karmenu Zahra fl-1979. L-awtur tal-artiklu għandu recordings ta’ dawn il-memorji moqrja minn Zahra nnifsu fil-laqqha tal-Assenjatur.
16. Anton Attard. Ghajnej ta’ ġid li ssaqqi Belt, 2002, p18.
17. Lista Operarji u Candidati. Folju miktub bl-idejn dwar l-ewwel membri tal-Museum Vittoriosani.
18. Memorji Zahra. Op Cit.
19. Lista Operarji u Candidati. Op Cit.
20. Kalendarju Museumin, Museum, Mejju 1986, p. 139.
21. Anton Attard. Ghajnej ta’ ġid li ssaqqi Belt, 2002, p27.

Socjetà Mużikali San Lawrenz

Belt Vittoriosa

Tagħrif mill-Kċina

minn MaryRose Gauci

MENU MINN MADWAR ID-DINJA - NORVEĞJA

Soppa tal-Birra

Ingredjenti

Pinta Birra Pilsner jew light Ale
473ml ilma
60ml heavy cream
2 bajdiet
Mgharfa zokkor

Metodu:

Go kazzola itfa' l-birra, l-ilma, il-krema, bajd u zokkor.
Fuq nar baxx, hawwad it-tahlita sakemm tigi krema.
Nehhi minn fuq in-nar, qabel ma tiftah tagħli.
Servi b'kubetti ta' hobż mixwi (croutons)

Salamun Norveġiż biz-zalza tax-xibt (dill)

Ingredjenti

4 biċċiet tas-salamun (fillets)
Tewna mqatta' rqiq
4 mgharef meraq tal-lumi
Xibt imqatta' rqiq u ftit biex iżżejjen
Kuċċarina bżar iswed
Kuċċarina melħ

Metodu:

Sahhan il-forn 420°F jew 215°C
Poġgi s-salamun f'dixx miksi bil-foil.
Fuq is-salamun itfa' l-meraq tal-lumi, melħ u bżar.
Ahmi s-salamun sakemm tara lin-nofs tas-salamun ikun sar.

Għaż-żalza tax-xibt: go bieqja, hawwad il-yoghurt, 2 mgharef meraq tal-lumi, ix-xibt mqatta' u tewma. Servi din iz-zalza fuq is-salamun u żejjen biz-zkuk tax-xibt.

Oslo Kringle

Ingredjenti:

236ml ilma shun
113gr butir
128gr dqiq
Nofs kuċċarina melħ,
4 bajdiet
128gr icing sugar
2 mgharef halib
Kuċċarina essenza tal-lewż
Kuċċarina qoxra tal-lumi mahkuka
2 mgharef lewż biex iżżejjen

Metodu:

Sahhan il-forn 425°F. Iksi turtiera bil-karta strazza. Go kazzola, hallat l-ilma u l-butir sakemm jagħlu. Żid id-dqiq u l-melħ. Sajjar fuq nar moderat, kompli hawwad sakemm it-tahlita ma tibqax tehel mal-ġenb tal-kazzola. Nehhi minn fuq in-nar u halli t-tahlita tiksah.

Go reċipjent iehor habbat il-bajd wahda wahda. Wara ġallat il-bajd mat-tahlita li kellek qabel li tkun keshet. Ifrex it-tahlita fuq it-turtiera u ahmi għal madwar 30 minuta. Itfi l-forn, u għamel toqob fil-wiċċi tal-ghażiña. Halli t-tahlita tistrieh għal xi 20 minuta ġol-forn mitfi. Wara ohroġ mill-forn u halliha tiksah kompletament. Go reċipjent hallat l-icing sugar, il-halib, l-essenza tal-lewż u l-qoxra tal-lumija. Servi billi żżejjen bl-icing fil-wiċċi u l-lewż.

Franz Lehar

jikteb Christopher Pisani - Arkivista

Li hu žgur, li din is-sena, bhas-snin meta l-festa ma kelhiex il-mannara tal-COVID m'għonqa, xorta nistgħu nghidu x'festa kellna! Fil-knisja, kull min sema' n-novena, jista jghid kemm in-novena kienet sabiha u relevanti għal kulhadd. Prosit kbira lil Papas Prof Martin Zammit tal-priedki siewja li għamel. Ma nistgħux ma nsemmux ukoll l-impenn lis-Socjetà tagħna kellha fil-ġranet tal-festa. Fl-1 t'Awwissu, s-Socjetà tagħna hadet sehem fl-akademja li matulha inkixx-fet il-pittura maestuża u sublimi tal-koppli. Prosit Mro Jonathan Abela u l-mużiċisti kollha! Fit-2 t'Awwissu l-banda daqqet waqt il-quddies tan-novena fejn taw is-sehem important tagħhom l-allievi tagħna. L-allievi gojnej tagħna, jdoqqu flimkien fil-knisja ta' Lorenz – prosit allievi u komplu bl-istudji tagħkom sabiex tħrinxu! Ma nistax ma nsemmix il-programm li l-banda tagħna għamlet fis-7 t'Awwissu ġewwa l-pjazza, bir-restrizzjonijiet kollha meħtieġa jiġu mharsa. Kien programm tajjeb ferm u li persważ li ntħoġġob minn kull min kien ġewwa l-pjazza ta' Beltna. Prosit kbira lill-bandisti tas-Socjetà! Ahna kburin bikom! Prosit Mro. Francois Borg tal-eżekuzzjoni! Prosit ukoll lil Mro. Andrew Zarb tal-akademja li tella' ġewwa l-knisja. Imbagħad xi nghidu ghall-wirja tan-nar li giet imtella' nhar l-10 t'Awwissu mill-Għaqda Piroteknika 10 t'Awwissu? Kull sena nghidu li l-wirja li jtellgħu huwa timbru u konferma kemm ta' San Lawrenz ma jlahhaq magħħom hadd fit-tliet ibliet!

Kif gieli rajt fuq il-mezzi soċjali... Festa kompluta fil-Birgu wahda hawn u hija dik ta' San Lawrenz. Allura nħid jien, #FestaBirgu tkun qed tintuża hażin u b'mod qarrieq meta tintuża għal 'festi' ohrajn? Ma taqlblu? Nispera li l-barranin ma jieħdux impressjoni hażina tal-Birgu meta jaraw dak il-hashtag jintuża għal kolloks barra dak li suppost festa. Fit-8 u d-9 t'Awwissu harget l-imhabba tagħna l-Vittorjosani bl-attivitàejt li tħellgħu fuq il-palk principali. Prosit Sezzjoni Żgħażagħ. Prosit ukoll lill-Kumitat Festi Esterri San Lawrenz talli xorta holq atmosfera ta' festa mat-toroq prinċipali ta' Beltna. COVID jew le, ghall-festa tal-padrūn tal-Birgu, il-Birgu xorta jilbes l-ilbies rikk tieghu. Ghax San Lawrenz u l-Birgu huma marbutin sa mill-gheruq ta' din il-Belt glorjuža u hadd u xejn m'hu ser iħoll din ir-rabta kbira billi jdahhal fix-xena terzi! Il-Birgu hu ta' San Lawrenz mhux ghax irridu ahna, imma ghax l-istorja minquxa f'tifhir, hajr, talb u suppliki lejn il-kbir Lawrenz, li kien, għadu u jibqa' l-protettur tagħna. Alla ried li San Lawrenz ikun tal-Birgu u mhux b'kumbinazzjoni. U ta' dan, San Lawrenz jibqa' jħarisna u jibqa' jurina t-triq lejn Alla. Sa mill-bidu, kien hemm in-nar digħi' jbaqbäq lejn San Lawrenz, li kiber maż-żmien u sar dawl minnu nnifsu li jiżboq kull dawl iehor sal-ġurnata tal-lum.

Il-kompożiutor li sejrin niltaghħu mieghu f'din il-harga huwa l-kompożiutor tas-silta ferm sabiha *Dein ist mein ganzes herz* (*Yours Is My Heart Alone*), li indaqqet waqt l-akademja tal-1 t'Awwissu. Dan huwa Franz Lehar.

Lehar twieled fit-30 t'April tal-1870 ġewwa Komarom. Interessanti kif Komarom kienet tagħmel parti mir-renju tal-Ungaria, iż-żda llum il-ġurnata, Komarom jinsab ġewwa s-Slovakkja. Missieru kien ukoll jismu Franz u kien id-direttur mużikali tal-*Infantry Regiment* Nru. 50. Ommu kien jisimha Christine Neubrandt, Ungerija b'dixxendenza Germanija. Huh iż-żgħir kien jismu Anton, u dan aktar tard dahal bhala *cadet* go skola militari fi Vjenna biex isir ufficjal militari professjonista. Franz iż-żda dahal jistudja l-vjolin fil-

konservatorju ta' Praga taħt Antonin Bennewitz. Iż-żewgt ahwa mxew fuq il-passi ta' missierhom, wieħed mil-lat militari u l-ieħor mil-lat mużikali. Tul kemm dam fil-konservatorju, Antonin Dvorak (kompożiutor famuż iehor) kien ipprova jħajru biex ja speċjalizza fil-kompożizzjoni iktar milli jkompli fuq il-vjolin. Bi pressjoni minn missieru u minn Bennewitz, Franz (kontra r-rieda tieghu) ggradwa fil-vjolin fl-1888. Bi ftit lezzjonijiet klandestini ma' Zdenek Fibich, Franz spicċa tħalleml il-kompożizzjoni wahdu.

Wara l-gradwazzjoni, Franz ingħaqad mal-banda ta' missieru bhala assistant direktur, filwaqt li sentejn wara lahaq direktur tal-banda ta' Losonc u kien b'hekk l-iżgħar direktur fil-baned militari tal-armata awstro-ungeriża. Ftit taż-żmien wara, iż-żda, telaq mill-armata biex ingħaqad mal-qawwa naval. Franz kien direktur mużikali f'Pola bejn 1894 u l-1896, sakemm iddeċċieda li jirriżenja biex ikun jista jidher 'l-ewwel opra tieghu bl-isem ta' *Kukuschka* (li aktar tard giet arrangiata għal *Tatjana* fl-1906). Din ittellghet ġewwa Leipzig. Sfortunatament, din l-opra ma kelhiex is-suċċess mixtieq, tant li Franz spicċa lura fl-armata fejn kien intbagħat f'diversi postijiet, fosthom Trieste, Budapest (1898), u Vjenna bejn l-1899 u l-1902. Fl-1902, Franz lahaq direktur mużikali tat-teatru storiku *Theater an der Wien*, fejn f'Novembru tal-istess sena, daqq għall-ewwel darba l-operetta *Wiener Frauen*.

Franz kien l-iktar magħruf ghall-operetti li kien jikkomponi. Fosthom, u l-iktar wahda li għadha msemmija sal-ġurnata tal-lum hija *The Merry Widow* (*Die lustige Witwe*). Iż-żda apparti l-operetti, ikkompona wkoll marċi, sonati, poemi sinfonici u numru ta' valzi. Ma tistax tkun kompożiutor ġewwa Vjenna u ma tiktibx valz! L-Iktar valz magħruf tieghu huwa *Gold und Silber* li kien ikkompona ghall-ballu bl-isem ta' *Gold and Silver* organizzat mill-Principessa Pauline von Metternich. Hawn, għal darb' ohra, ma nistgħux ma nsemmux ix-xogħol *Dein ist mein ganzes herz* mill-operetta *Das Land des Lachelns* (*The Land of Smiles*) u *Vilja* mill-operetta *The Merry Widow*. Fl-1934, għalkemm meqjusa bhala opra, indaqqet l-operetta *Giuditta* li tant intlaqgħet tajjeb.

Ta' min wieħed isemmi li Lehar kien assoċjat mat-tenur Richard Tauber. Tauber kanta f'diversi operetti ta' Franz, u Franz kiteb minn tal-inqas sitt operetti ghall-vuċi ta' Tauber. Fost ohrajn, Tauber kanta fl-operetti *Zigeunerliebe* fl-1920 u *Frasquita* fl-1922. Biex ikollu kontrol fuq id-drittijiet tal-mużika tieghu, Franz kien anke waqqaf kumpanija tal-pubblikazzjoni bl-isem ta' *Glocken-Verlag* biex id-drittijiet jibqgħu għandu.

Franz kien għadu attiv fil-kompożizzjoni iż-żgħiġi kien Adolf Hitler u l-partit tieghu hadu l-poter fil-Germanja. Franz ma tantx kien ihossu komdu f'din l-era Nażżista ghaliex kien ta' s'kwit iqabbad librettisti Lhud biex jiktbu l-lirika tal-operetti tieghu. Biex tkompli tħgħxa, għalkemm Franz kien Kattoliku, martu Sophie (nee Paschkis) kienet Lhudija kkonvertita Kattolika biż-żwieġ. Pero' xorta kien biżżejjed biex jaqbdū mieghu n-Nażżisti. Iż-żda hu mifhum li lil Hitler kienet tħgħibbu l-mużika ta' Franz, u bl-ghajnejha ta' Joseph Goebbels, l-ostilita' fil-konfront tal-familja tieghu naqset

Socjetà Mužikali San Lawrenz

Belt Vittoriosa

ferm. Tant hu hekk li fl-1938, Franz inghata t-titlu ta' *Ehrenarierin* (arjan onoraru bżiż-żwiegħ). Kien hemm diversi attentati biex hu u martu jiġu deportati, iżda l-istess uffiċċiali kieni jafu wkoll li mhux talli hu kien aċċettat, talli l-mužika tieghu kienet qiegħda tindaqq fi Franza waqt li Franza kienet okkupata mill-Ġermaniżi, u li l-mužika tieghu kienet anke tindaqq għal skopijiet ta' propaganda Nazzista. Franz, ipprova anke jinhabb ma' Hitler biex xi hbieb Lhud tieghu ma jīgħix deportati lejn il-kampiċċi ta' konċentrament. Iżda dan kien kollu għal-xejn, għax sieħbu Fritz Lohner intbagħha fl-infam kamp ta' Auschwitz, u sieħbu Louis Treumann u martu Stefanie intbagħha gewwa Theresienstadt. Kollha halsu l-oghla prezz għax kieni Lhud. F'dan it-taqlib kollu, fit-12 ta' Jannar tal-1939 (Berlin), u fit-30 t'April tal-1940 (Vjenna), Franz ingħata xi unuri Nazzisti personalment mingħand Hitler, b'wahda minnhom tkun il-*Goethe Medal*. Ta' min jghid li fil-gheluq snin Hitler tas-sena 1938, Franz tah kopja tax-xogħol tieghu *The Merry Widow*, fl-okkażjoni wkoll tal-hamsin darba li kienet indaqqa din l-operetta.

Franz miet fis-sena 1948 fl-eta' ta' 78 sena. Miet u ndifen ġewwa Bad Ischl. Huh Anton ha l-amministrazzjoni tal-propjeta` kif ukoll kompla jippromwovi l-mužika tieghu wara mewtu. Ta' min jghid, li nsibu hafna toroq madwar l-Ewropa li jgħib l-isem ta' Franz Lehar. Dawn it-toroq jinstabu ġewwa The Hague, Leidsche Rijn, Utrecht, Eindhoven, Tilburg, Sarajevo u Pula. Fl-1995 l-astronomu Freimut Borngen, semma l-*asteroid 85317 Lehar* ghall-memorja tal-kompożiutur li ltqajna mieghu f'din il-harga. Anedottu helu huwa ta' meta Gustav Mahler, kompożiutur genju kbir, kien mar jisma l-operetta *The Merry Widow* ta' Franz, u tant kemm ġħogbot lili u lil martu Alma, li meta marru d-dar, spicċaw jiżfhu u jdoqqu passaġġi minn din l-operetta. Iżda Gustav u martu ma setgħux jiftakru passaġġ minnhom u baqgħu baqgħu sakemm l-ghada filgħodu marru go hanut tal-mužika jistaqsu ghall-partitura ta' din l-operetta. Sakemm Gustav inqabab f'diskorsata ma' sid il-hanut fuq xi xogħolijiet tieghu stess, martu marret tfitteż il-partitura, sabitha, u malli harġu mill-hanut, Alma kantat lu l-valz kollu mill-memorja!

Wiċċi imb'wiċċi ma'

Dun Lawrenz Bonnici

minn Paul Micallef

Bla dubju il-persuna li hu wkoll saċerdot li se nitkellem magħha f'din l-interviżta żgur xi ftit jew hafna influwenzat il-hajja ta' dawk ta' madwaru specjalment jekk għandhom l-eta' tieghi meta bejn nofs is-snini sittin u t-tmeninijiet kieni ta' eta' żaghżugha. Meta tfaċċa l-Birgu, niftakru b'dak in-nuċċali gold modern u tal-modha għal dak iż-żmien hu kien dahħal arja ġidida, energetika u friska fil-parroċċa tagħna. Dan ġara speċjalment bit-twaqqif taċ-Ċentru Żgħażagh Vittoriosa meta kien innovattiv u sa dak iż-żmien rivoluzzjonarju jekk mhux ukoll *avante garde bil-pataflu* t'attivitàjet li kien introduċa fil-Birgu ta' dak iż-żmien. Ghall-ewwel konna nsibuh bhala Dun Lawrenz iż-żgħir biex nagħmlu distinzjoni mid-Dun Lawrenzijiet l-ohra iktar anżjani. Illum Dun Lawrenz Bonnici m'ghadux żgħir, anzi għandu 82 sena, pero` għalkemm minhabba saħħu naqqas hafna mill-hidma wiesħha li kelleu, xorta baqqa' jagħti kontribut mill-ahjar li jista' lill-Parroċċa.

U għalkemm tul hidmietu fil-parroċċa ma tantx kelleu xi kuntatt viċin mal-każin, għal din id-darba hsibna sabiex bhala kanonku ta' din il-parroċċa Lawrenzjana, għal ftit minuti nitfghu is-searchlights fuqu halli nkunu nafu iktar dwar hajtu, hidmietu u hekk napprezzaw iż-żejjed issa li kif jghid il-Malti beda bil-mod il-mod jerfa' minhabba l-eta' li għandu.

Appuntament

Cempiltu biex niltaqħu u ghalkemm hu originarjament joqghod Bormla, stedinni mmur niżiġa' miegħu fil-flat tal-veleggjatura li hu għandu fl-inħawi taż-Żonqor f'Wied il-Għajnejn, b'veduta mill-isbah tal-bajja pittoreska fejn għexxen ta' dghajjes żgħar u kbar kieni jitbandlu mal-mewġ ta' dik l-ghodha sajfja. Ma jonqosx ukoll l-ghajjat tat-tfal jifiru waqt li qiegħdin iċafċu f'xatt il-bahar tant popolari għall-ghawma sajfja, haġa li wara l-interviżta it-tentazzjoni kienet tant b'sahħiħha li wara spicċajt jien ukoll f'dak il-bahar kahli u hekk naqta daqsxejn mis-shana qalila li kellna din is-sena.

Bil-laptop miftuh quddiemi u bil-fann jaqta' kemmxjejn it-temperatura għolja, bdejt

infajjar il-mistoqsijiet filwaqt li Dun Lawrenz iwieġeb ġieli b'kumdita` u ġieli b'diffikulta` ghax kien ikollu jgħarrexx u jhaffer fil-memorja li forsi illum ma baqghetx luċida daqs qabel.

Twelid, Magħmudija u isem

Mela Dun Lawrenz twieled fis-6 ta' Settembru 1938 f'Bormla u ġie mghammed fil-parroċċa tal-Immakulata Kunċizzjoni ta' Bormla. Missieru John kien miż-Żejtun u ommu Elena xebba Busuttil kienet minn Bormla. Xogħol missieru kien electrician fuq il-vapuri fit-tarżna filwaqt li ommu, bhalma kienet l-użanza, baqghet id-dar. Dun Lawrenz ha l-isem tieghu mingħand nannuh magħruf sew bhala mastru Wenz Busuttil. Nannuh kien għamel il-bradella tal-vara titulari ta' Bormla u kien għamel hafna xogħol iehor fil-knisa ta' Bormla fosthom is-slaleb tal-vari tal-Ğimħa l-Kbira u kien jieħu hsieb ukoll il-Fratellanza tal-Kurċifiss li tieħu hsieb il-purċiżjoni tal-passjoni.

L-ahwa

Il-familja Bonnici kellha 5 ulied li kieni Leli l-kbir li baqa' guvni u illum mejjet, Maria Grech illum mejta lit-tifel tagħha Ray kien l-iskola mieghi u jipprezenta l-programm 'One Party Zone' fuq One Radio, Salvin Bonnici li għadu mimli bl-ghomor u illum joqghod iż-Żejtun, imbagħad Lawrence u ż-żgħira Antoinette li għadha toqqħod ma' Dun Lawrenz u fil-fatt iltqajt magħha hekk kif kont sejjer lura d-dar.

Rifugjati ż-Żejtun u Lura Bormla
Mid-data tat-twelid malajr tindunaw li Lawrenz twieled eż-żi kif kienet se tibda t-tieni gwerra dinjija u bhal familji l-ohra tal-Kottonera, kellhom idabbru rashom għal xi post iktar kenni milli minn madwar il-port fejn kien qed ikun kuljum ibbumbardjat. U hekk il-familja Bonnici marru joqghodu

Socjetà Mužikali San Lawrenz

Belt Vittoriosa

ż-Żejtun fejn kienet taw dar lil missieru. Lawrenz għamel il-preċett u l-griżma ż-Żejtun u wara li spicċat il-gwerra fis-sena 1945 marru lura Bormla u marru joqghodu fi Triq l-Ajklia.

Meta gie lura Bormla, Lawrenz li issa kelli madwar 7 snin, jiftakar lill-Kottonera kollha imġarrfa, l-iktar il-bini ta' quddiem il-parroċċa ta' Bormla fosthom id-dar tagħhom fejn b'ċertu nostalgijsa u kburija qalli li kellhom ukoll pjanu ghax ommu kienet iddoqq dak l-strument.

Żogħiġja

Bhal tfal ohra, Dun Lawrenz kien jattendi wkoll il-Mużeġ ta' Bormla sakemm lahaq aspirant u anki kien jilgħab fit-tidju tal-futbol tal-area ta' Santa Liena. Bhala hbieb u hrug fosthom l-ghawm dejjem kien ikun marbut mal-mużeġ. Hu jiftakar li darba waqt li qed isuq il-bicycle kien se jtajjar lil wieħed pulizija u kienet jugħawh lil missieru.

Edukazzjoni

Lawrenz beda l-iscola Primarja bikrija ż-Żejtun waqt il-gwerra, wara kompla l-primarja fix-Xgħajra ta' Bormla u wara mar il-līceo il-Hamrun. Wara hu ha scholarship fil-filosofija u pedagogija fl-Universita` tas-Sacra Cuor ta' Milan u qatta' 3 snin f'kullegg f'Milan. Lil Dun Lawrenz ghaddejtu kumment li żgur ma kinitx haġa faċċi għal dak iż-żmien li tagħmel 3 snin b'mod indipendent maqtugh mill-familja ta' eta` pjuttost żgħira. Hawn hu qabel mieghi.

Vokazzjoni

Meta irritorna Malta, hu għamel sena m'h u involut f'xejn u f'imkien. Meta mbghad dak iż-żmien kelli 18-il sena, gietu l-vokazzjoni għal sacerdot. Kien kellmu ċertu Patri Tereżjan u kien hajru għat-triq tas-sacerdozju. Beda n-novizzjat mat-Tereżjan Bormla u għamel sena u wara intbighaq jistudja t-teoloġija fil-kullegg tereżjan ta' Ruma jismu Tereziarum. Hemm dam 5 snin fejn iggradwa u ha l-liċenċja fit-teoloġija dommatika (LIG.D).

Ordinazzjoni u Bidla

Lura Malta hu gie ordnat patri fl-ordni Tereżjan fil-21 ta' Diċembru 1964 fil-knisja ta' Santa Tereża Bormla. Xogħlu kien li jieħu hsieb in-novizzi pero` wara sena d-deċċieda li ma jibqax patri iżda ġħalkemm jibqa' sacerdot, isir qassis djōcesan. Ghalkemm il-komunita` tereżjana ma tantx hadet pjaciż b'din il-mossa li fissret telfa għalihom, hu mar ikellem lill-Arċisqof li min-naha tiegħu fehem il-pożizzjoni u laqa' is-suġġeriment ta' Dun Lawrenz. B'hekk sar qassis fis-sena 1965.

Fuq din il-haġa sar jaf l-Arċipriet tal-Birgu Monsinjur Lawrenz Mifsud u talbu biex Dun Lawrenz jintbighaq il-Birgu. Din it-talba nlaaqgħet ukoll u wara sentejn sar Kanonku tal-Kolleġġjata tagħna.

Thebziza Arċiveskovili

Minhabba li kien demm ġdid u żagħżugħ, ma tantx kien iħobb iżomm hafna mat-tradizzjonijiet, tant li ma tantx kien dilettant li jilbes is-suttana. Minhabba f'hekk, darba xi hadd (li Dun Lawrenz kważi ċert min hu jew hi) irrapurtawh lill-Arċisqof Gonzi. L-Arċipriet kien tħar parir li jekk se jiłtaqa' mal-Arċisqof, għandu jmur bis-suttana. Meta ltaqa' mieghu, li kulhadd kien jaf kemm kien strett fuq dawn ir-regoli rigidi, beda jgħajjat mieghu u akkużah li kien qed ikun nofsu mnejża u li ma kienx denju ta' qassis. Dun Lawrenz wiegħbu li jekk jibqa' jkun issikkat b'dawn ir-rabtiet ta' żmien il-qedem jahseb li jemigra, iżda l-Arċisqof ma riedx u qallu li hu għandu bżonn f' Malta.

Centru Żgħażagh Vittoriosa

Dun Lawrenz kompli u qallli li l-missjoni tiegħu kienet li mhux jibqa' fis-sagristija u l-konfessjonarju, iżda johrog barra u jithallat man-nies. Dun Lawrenz żied u qallli bi

tbissima li anke kien jinżel il-mandragg jilgħab il-ballun. Imbagħad fl-ahhar tas-snin sittin meta kemm l-Azzjoni Kattolika, il-Mużeġ, kif ukoll il-Youth Centre taħt Dun Pawl Camilleri bdew imajnaw fil-popolarita`, kien kellmu l-Arċipriet biex jorganizza liż-żgħażagh u t-tfal tal-parrocċċa. Hekk fis-sena 1968 Dun Lawrenz welled iċ-ċentru taż-żgħażagh u l-ewwel laqgħat kien jsiru fil-knisja tat-Trinità u anke fi Triq San Lawrenz. Wara hu ha dak li kien il-kazin ta' Pellegrini, f'post centrali hafna bejn il-pjazza u triq il-Mina l-Kbira. Ghall-ewwel iċ-ĊZV kien assocjat mal-Azzjoni Kattolika pero` minhabba xi dīgwid għie deċiż liċ-ĊZV imur għal rasu u ssir għaqda awtonoma.

Għaqda għal kull deċejen

Hekk kif forsi fil-hamsinijiet l-Azzjoni Kattolika kienet il-post l-iktar popolari taż-żgħażagh, u fis-sittinijiet kien il-Mużeġ li kien b'sahħtu, nistgħu ngħidu li fis-sebghinijiet kienet id-daqq taċ-ĊZV, li żgur kien jidher iktar 'sexy', ghax ġibed għal warajh il-maġġoranza taż-żgħażagh l-iktar forsi minhabba l-aktivitajiet godda, moderni u attraenti li ntroduċa fil-hajja tal-Birgu. Dawn l-aktivitajiet mhux biss kien mmirati ghall-membri żgħażagh iż-żgħażaq kollha Vittoriosana.

Attivitajiet Innovattivi

Fost dawn kien hemm il-famuži dinner dances li tant kien popolari man-nies komuni fejn, skont kif qallli Dun Lawrenz, darba kien hemm sahansitra madwar 15-il private għal dinner dance f'lukanda popolari. Imbghad ghall-membri żgħażagh kien hemm l-eżerciżzi li kien jsiru anke dwar suġġetti attwali bhas-sess qabel iż-żwieġ, drogi, generation gap eċċi minn flok forsi fuq ir-retorika dommatika ta' suġġetti strettament reliġjużi u bibliċċi kif kien jiġu diskussi minn societajiet iktar riġidi bhall-Azzjoni Kattolika u l-Mużeġ. Insemmu ir-rock masses li kienu jheżzu l-knejjes tagħna fejn strumenti moderni fosthom is-synthesizers kien jieħdu post l-orgni, u l-mužika techno issikket u tifga lill-mužika barroka. Kien hemm ukoll id-discos bil-mužika mexxejja u tal-widna tal-grupp Bee Gees meħuda mill-film epiku 'Saturday Night Fever' biż-żfin kważi provokattiv ta' John Travolta li kienet tixprunana (ghax anke jien kont wieħed minnhom) li nimitaw lil Tony Manero u niżfni fis-sala ta' isfel tat-table tennis taċ-ċentru. U min jaf kemm koppji bdew it-triq it-twila taż-żwieġ minn dawn id-discos.

Attivitajiet ohra kienet l-irtiri għażiż-żgħażagh, il-famuži mawriet bl-isem ta' 'ħobz u nbid' taħt is-sema sajfi fuq il-breakwater bil-vapurett tal-pickless, fejn wara taħdita b'tema reliġjuż, il-hobż biż-żejt iqarmeċ jithallat mal-inbid bnin u naturalment il-kumpanija tas-sess oppost. Riċetta popolari u perfetta għażiż-żgħażagh ta' dak iż-żmien. Generu iehor ġdid li gie ntrodott fil-Birgu minn hija Horace u Lawrence Aquilina, ghall-ewwel taħt il-kappa taċ-Ċentru, kienet ir-rock opera bl-ewwel wahda tkun l-immortali Jesus Christ Superstar. Legat li baqa' jitgawda minn ġenerazzjoni ghall-ohra sahansitra sal-ġurnata tal-lum.

Sports fċi-Ċentru

Dan biex ma nsemmux l-isports specjalment futbol fejn kien hemm it-tidju rappreżentattiv taċ-ċentru li niftakar li kien jieħu sehem f'league Hal Lija taħt il-għwida tal-coach Charles Mifsud jew kif kien magħruf bhala Charlie l-Lee. Fl-aqwa tiegħu c-Ċentru kelli anke league intern li kien jintlagħab il-Fortini bejn erba' timijiet jew kif kien jisseqhu l-famuži houses. Dawn kienet s-sor li kien il-Cottoner li meta jien kont tlaqt mill-Mużeġ u avviċinajt lil Dun Lawrenz biex nidhol fċi-Ċentru, hu kien weġibni 'iva mela le' u zied 'naghmlek capo gruppo'. U hekk inħart il-capo Gruppo tal-Cottoner u niftakar li fost il-players kelli lil Charles Navarro bhala goalkeeper li mhux l-ewwel darba li kien jinkwetani. Insomma Charles dejjem kien simpatiku iżda qalil. It-timijiet l-ohra kienet l-humor bl-isem ta' La Valette, il-blue bl-isem ta' Verdala li fi żmieni kien il-captain

Socjetà Mužikali San Lawrenz

Belt Vittoriosa

tagħhom Joseph Gellel, li dejjem kien jieħu bis-serjeta` dan it-team u kien il-prekursur tat-tijm li holoq wara, il-Vittoriosa Lightnings, u l-hodur bl-isem ta' Sant' Anglu.

Kieni jiġu organizzati diversi 'Cross country', li kieni ġirjet fit-tul fil-madwar tal-Birgu kif ukoll l-Aqua Festival, li kieni tigrijiet tal-ghawm u li kieni jsiru f'dak li kien jissejjah il-banju fit-Toqba. Niftakar jien kont hadt sehem u ġejt l-ewwel minn erbha fejn kont ipparteċipajt kontra hija Horace, Manwel Camilleri u xi hadd iehor li ma nistax niftakar min kien. Għandi idea ċara li dakinar it-toqba kienet mifquġha bin-nies qisu kif isir illum f'lejlet San Lawrenz għan-Notte di San Lorenzo.

Formazzjoni Reliġjuża

Naturalment bhala għaqda reliġjuża, fiċ-ĊŻV kieni jsiru laqgħat ta' formazzjoni kull nhar ta' Hamis kemm ghall-kbar u kemm għaż-żgħar. Il-qofol tal-aktivitajiet kienet tkun il-prize day marbuta mal-festa ta' Dun Bosco fl-ahhar ta' Jannar. Matul is-snin taċ-ċentru kieni gew żewġ sacerdoti jghinu lil Dun Lawrenz. Dawn kieni Fr Edwin, Dumnikan li kien għamel żmien fil-missjoni ġewwa l-Brazil, u Fr Charles mir-Rabat.

Għajnej ta' formazzjoni

Miċ-Ċentru nistgħu nghidu li harġu hafna leaders u anke hadu l-formazzjoni tagħhom dawk li mexxew l-għaqdiet tal-Birgu fis-snin ta' wara. Nistgħu nsemmu fost oħrajn lil John Boxall, is-Sindku, Anton Gellel, Kunsillier u għal hafna snin involut sew fil-kumitat marbuta mal-festa, wieħed mit-tewmin Sacco, Leonard li anke illum sar Ambaxxatur, Fr John Avellino, Fr Emmanuel Camilleri u anke Fr Toni Mercieca li illum qiegħed il-missjoni. Dan minbarra numru kbir ta' nies li baqgħu attiv fil-komunita` anke b'involviment f'kumitat bhal Gużei Zammit, Mario Pellicano, Lawrence Avellino u tant u tant oħrajn.

Tmiem iċ-Ċentru

Bhalma jiġi dejjem, ż-żmien beda jagħmel tieghu u bdew jonqsu l-membri filwaqt li l-interess għaċ-ċentru beda jmajna. Imbghad iċ-ċirasa fuq il-kejk kienet it-talba ta' zieda fil-kera tal-lok u hekk Dun Lawrenz iddeċċieda li jtemm din l-avventura sabiha u ta' succcess. Illum bhalma jaf kulhadd il-lok qed jintuża bhala ristorant li żamm l-isem taċ-ċentru.

Anedottu

Meta staqsejtu dwar xi storja marbuta maċ-ċentru, Dun Lawrenz wieġeb li hu qatt ma raqad wahdu č-ċentru għax kien jibżha, u kien jghid li kien jisma passi. Darba pero` għamel il-kuragġġ u raqad hemm wara nofsinhar għax kien hemm xi membri qed ibajdu. Dawn min-naha tagħhom tefġu landa vojta taż-żebgħa fil-garigor li hasad mhux fit-tit lil Dun Lawrenz, tant li qam imwerwer u bil-qalziet ta' taħbi tħalli. Wara dan l-incident hu halef li qatt iż-żejjed ma jorqod hemmhekk.

Xogħol pastorali

Minbarra l-hidma tieghu bhala kanonku fil-Parroċċa ta' San Lawrenz fejn ukoll kien idoqq l-orgni u jieħu hsieb il-kor tal-parroċċa bl-isem ta' Pueri Cantores, u naturalment

jieħu hsieb iċ-ĊŻV hu għal 40 sena shah, kien jieħu hsieb il-knisja helwa u ċejkna tal-Hawli iddedikata lill-Qalba' Ġesu'. Kien ikun involut fi prattikament il-festi kollha tal-parroċċa fosthom il-hruġ tal-purċiżjoni tal-Ġimħa l-Kbira, fejn niftakru bil-karta f'idu jgħajjat lill-personaġġi. Niftakar li Hamis ix-Xirk ta' ilu hafna għamilt lejl shih nittajpjha l-personaġġi tal-purċiżjoni bit-typeewriter fl-uffiċċju tad-Dun. Dun Lawrenz qalli wkoll li għal darbejn għamel il-panigieru ta' San Lawrenz kif ukoll hu kien tela' Ruma sabiex iġib ir-relikwija tar-ras ta' San Lawrenz fis-sena 1997.

Illum

Illum Dun Lawrenz minħabba l-kundizzjoni ta' saħħtu marbuta mal-eta` tieghu m'għadux iqaddes fil-knejjes pero` kompli bil-qrar tal-qassassin. Fil-fatt lanqas biss għadu jsuq għax il-karozza li kelleu (mhux l-Anglia li niftakar jien) bieghha. Meta staqsejtu kif jgħaddi ż-żmien hu weġibni li hu jsajjar bl-iktar ikel ikun il-fenek għax il-favorit tieghu, jara t-tv, l-iktar l-istazzjon tal-knisja TV2000 kif ukoll il-programmi dwar il-festi fuq l-istazzjon Xejk u jhobb jaqra.

Għażiex

Bħala mužika hu jhobb ħafna l-mužika klassika speċjalment lil Beethoven, u bhala l-isbah film li ra hu għażiex 'The Passion' ta' Mel Gibson, filwaqt li l-isbah post li qatt żär kien Barċelona fi Spanja.

Dwar jekk qattx kelleu xi xewqa f'hajtu li ma wettaqx, hu weġibni b'ċertezza li ma jaafx biha. Qabel ma weġibni l-ahhar tliet mistoqsiġiet li nistaqsi lil kulhadd, ftakar li darba Itaqqa' mal-Papa Gwanni Pawlu II, illum qaddis, waqt li kien il-Vatikan fejn kien tah kuruna u bi tbissima kompli ... ma taqtgħux? ... iva ... tilifha!

Għeluq

Fit-tweġġibet tieghu għad-domeni soliti tiegħi dwar il-festa, każin u l-Birgu, Dun Lawrenz anke skont il-missjoni tieghu, dejjem kella liż-żgħaż-żgħażaq f'qalbu u f'mohhu. Hekk dwar il-festa tagħna hu wieġeb li hi festa kompluta pero` għandna nżommu t-tradizzjonijiet kollha fil-festa kemm fil-liturgija u kemm ta' barra. Dwar il-Każin u l-Birgu hu xtaq li iktar żgħażaq jinvolvu ruhhom attivament kemm fl-aktivitajiet kif ukoll iktar fl-amministrazzjoni billi jidħlu fil-kumitat u l-kummissjonijiet.

Konklużjoni ta' hsibijiet u ta' apprezzament

Billi kien sar il-hin biex jiġu xi qassisin biex iqerru għandu, jien sellimt lil Dun Lawrenz u awgurajtu s-sahha u għomor twil. U ma nistax ma naqsamx magħkom dawn il-ħsibijiet li nies bhal Dun Lawrenz, Dun Gużepp, Monsinjur Mifsud, Frankie Chetcuti u ohrajin, lin-nies tal-eta` tiegħi influwenzawna fit-trobbija soċċali pero` dejjem ma djul il-knisja. Minbarra r-responsabbilta` kbira li huma kellhom għax kieni r-role models tagħna, żgur li haqqhom radd ta' hajr. Għalkemm issa forsi m'għadhomx magħna, jew forsi xjahu, pero` dak li zerghu b'tant imħabba u għozza għadu jidher fina sal-lum. Għalhekk grazzi Dun ta' kull m'għamilt magħna. Il-jien tagħna żgur għandu biċċa minnek ukoll. J'Alla l-Mulej jagħtk is-sahha u l-ghomor biex tgħawdi l-memorji għanja u fertili li għandek speċjalment fil-hidma maż-żgħażaq. U l-ahhar parir... Ibqa' żaghżugħ kif dejjem konna nħidulek... Dun Lawrenz iż-żgħir.

Il-President u l-Membri tal-Kumitat tas-Soċjetà Mužikali San Lawrenz

jawguraw lil George Agius għall-unur ta' Ĝieħ il-Birgu

mogħiġi mill-Kunsill Lokali Birgu.

George hu l-istoriku tal-Parroċċa tagħna kif ukoll artiklista regolari f'din ir-rivista.

Prosit George, tassew jixraqlek.

hsbc.com.mt

2380 2380

HSBC

Approuvé par la Banque HSBC Bank Malta p.l.c., 116, Triq i-Arċisqof, Valletta VLT1444

MIFSUD GARAGE LTD.

IRONMONGERY

Għal dak kollu li wieħed ikollu bżonn għad-dar

56, LA VALLETTE STREET, VITTORIOSA

Tel: 2180 7535

BUILDING CONTRACTERS, PLANT FOR HIRE

Cranes

Bobcats

Tower ladders

Mini skips

Concrete mixer with High up

356 99499623

paul.ciliabros@gmail.com

PAUL CILIA

BOV PERSONAL LOANS
**THE CHOICE
IS ALWAYS YOURS**

All loans are subject to normal bank lending criteria and final approval from the Bank. The term of the loan must not go beyond retirement age.

More information is available from www.bov.com or contact 2131 2020.

Issued by Bank of Valletta p.l.c., 16, Triq San Zawwarja, il-Belt Valletta VLT1130
Bank of Valletta p.l.c. is a public limited company regulated by the
MFSA and is licensed to carry out the business of banking in terms of
the Banking Act (Cap. 371) of the Laws of Malta.

Breakaway Travel

Blacktown

George Vella
Managing Director

94 Cnr Main & Campbell Street
BLACKTOWN NSW 2148
PO Box 27, BLACKTOWN NSW 2148

Tel: 02 9622 7799

Fax: 02 9671 6706

Mobile: 0408 079 246

Email: gvella@breakawaytravel.com.au

*Proud to be associated with the Committee
of the St Lawrence Band Club, Vittoriosa, Malta*

